

УДК 378.011.51:78

Чень Чень

ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського
ORCID ID 0000-0002-5046-3674
DOI 10.24139/978-617-7487-53-0/2019-01-02/138-147

МЕТОДИЧНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ВЕРБАЛЬНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ МУЗИЧНО-ПРЕЗЕНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті окреслено важливість проблеми формування презентаційних умінь в межах професійної діяльності вчителя. Мета статті полягає у виявленні методичних шляхів активізації розвитку й саморозвитку всіх аспектів презентаційних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва в умовах педагогічного вишу. Розроблено методику, яка передбачає вирішення таких завдань: забезпечити знання студентів про специфіку презентаційних умінь учителя музичної культури, актуалізувати наявні знання й уміння майбутніх учителів музики з використання вербальних і невербальних засобів мовленнєвої поведінки (виразність, нормативність і лексичне багатство), сприяти розвитку в студентів музичного мислення, емоційної чуйності, стійкого інтересу, а також умінь підтримувати увагу слухачів і зворотній зв'язок з аудиторією.

Ключові слова: музично-презентаційна діяльність, презентаційні вміння, майбутній учитель музичного мистецтва, вербальні й невербальні засоби мовленнєвої поведінки.

Постановка проблеми. У сучасних соціальних умовах розвитку як України, так і всього світового співтовариства гостро постає проблема формування вербальних умінь кожного члена суспільства. Важливість цієї проблеми підвищується в межах професійної діяльності вчителя. У педагогічній діяльності мовлення викладача, вчителя розглядається не тільки як провідний засіб вирішення завдань навчання, виховання й розвитку учнів, але й як зразок, що свідомо чи несвідомо засвоюється, копіюється й поширюється. Тому до мовлення як складової презентаційних умінь учителя висуваються як загальнокультурні, так і професійно-педагогічні вимоги. Педагог несе соціальну відповідальність за зміст, за якість мовлення та за його наслідки.

У традиційній системі вищої освіти мають місце елементи вербальної підготовки, однак вони не розглядаються цілеспрямовано. Більше того, все частіше з освітнього процесу виключається живе мовлення й замінюється письмовим, друкованим або електронним текстом. Як наслідок, відсутня цілісна концепція художньо-вербальної підготовки майбутніх учителів

музики, яка б об'єднувала аспекти професійно-презентаційної поведінки. Таким чином, проблемна ситуація полягає в необхідності створення таких умов вербальної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, які дозволять активізувати розвиток і саморозвиток усіх аспектів презентаційно-вербальної поведінки для максимально ефективної реалізації їх у навчальній діяльності.

Аналіз актуальних досліджень. Значення професійно-вербальної підготовки вчителя музики відзначають у своїх роботах О. Б. Зав'ялова, А. І. Чучаліна, Г. В. Петрова, та ін. Аспекти педагогічного мовлення в професійній діяльності розглядалися в працях А. Бойко, О. Бодальова, В. Гриньової, Л. Виготського, І. Зимньої, І. Зязюна, В. Ільїна, В. Кан-Калика, В. Краєвського, Л. Макарової, В. Миндикану, Н. Моревої, А. Мудрик, А. Чернявської, С. Якушевої.

Так, С. Якушева дійшла висновку, що основною метою педагогічного мовлення є:

- забезпечення продуктивного спілкування та взаємодії викладача й учнів;
- позитивний вплив викладача на свідомість учнів з метою формування їх переконань і мотивів діяльності;
- повноцінне сприйняття, усвідомлення й закріплення знань у процесі навчання;
- раціональна організація навчально-виробничої діяльності учнів (Якушева, 2008, с. 68).

На підтвердження цього, А. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос стверджують, що мовлення має бути і своєрідною словесною дією, мета якої є здійснення інтелектуального, емоційно-вольового й морального впливів на учнів (Педагогічна майстерність, 2004, с. 67). Тобто, мова, на відміну, від мовлення є процесом словесного спілкування, що проявляється у формі повідомлення, вказівки, питання, наказу з психологічної точки зору.

Мова, з точки зору С. Д. Максименко, вирішує певні комунікативні завдання, саме тому, на думку автора, її слід розглядати і як мовну діяльність, адже завдяки їй «забезпечується спілкування та вирішення мислинневих задач» (Максименко, 2004, с. 135). Взагалі, на думку Л. В. Крамущенко, рівень сформованості вербальних умінь є не тільки показником інтелектуальності освіченості й загальної культури вчителя, але й засобом його самовираження й самоствердження (Педагогічна майстерність, 2004, с. 66). В «Енциклопедії освіти» мовлення розглядається як форма спілкування людей засобами мови. Разом із тим вербальне спілкування трактується як істотний фактор формування й розвитку міжособистісних стосунків, який сприяє організації спільної діяльності суб'єктів, пізнанню одним одного (Енциклопедія освіти, 2008, с. 514).

Метою статті стало виявлення методичних шляхів активізації розвитку та саморозвитку всіх аспектів презентаційних умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва в умовах педагогічного вишу.

Методи дослідження. Для розв'язання поставленої мети нами було використано комплекс взаємодоповнюючих методів, а саме: аналіз, синтез, узагальнення, систематизації, теоретичне моделювання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-методичної літератури та проведене теоретичне дослідження дозволили констатувати, що основною умовою вирішення проблеми вдосконалення професійно-педагогічного навчання є цілеспрямоване формування комунікативної компетентності, головною складовою якої є вербальне спілкування. Таким чином, вербальну комунікацію, що включає мовленнєву презентацію ми розглядаємо як складову комунікативної компетентності. Вона визначає рівень інтелектуальної освіченості суб'єктів спілкування та їх загальної культури, ступінь переконаності й захопленості предметом обговорення. Професійно-мовленнєве спілкування, вказує А. І. Чучаліна, являє собою єдність двох його сторін – мовленнєвої діяльності та мовленнєвої поведінки. При цьому мовленнєва поведінка є формою прояву мовленнєвого спілкування, а мовленнєва діяльність – його змістом. Відмінність даних понять полягає в тому, вважає вчена, що мовленнєва діяльність учителя спрямована на предметне інформування, а мовленнєва поведінка включає і передачу експресивної інформації й тому пов'язана з використанням вербальних і невербальних засобів (Чучалина, 2014).

Робоче визначення категорії «презентаційні вміння» пропонується нами з урахуванням визначення поняття «професійно-педагогічна презентація» С. Б. Моркотуном і трактування категорії «педагогічні вміння», запропонованого О. А. Остряньською та уявляє таке: професійно-педагогічні презентаційні вміння – це готовність педагога до викладання навчального матеріалу у вигляді композиційно чітко й логічно оформленої промови, націленої на спонування до дії, інформування чи переконання студентів (Моркотун; Остряньська, 2002, с. 73).

На думку С. Б. Моркотун, вказана готовність ґрунтується на «володінні гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій з узагальнення інформації, дослідження певних проблем, підсумування міркувань щодо застосування інформації чи розв'язання проблеми» (Моркотун, с. 182).

У процесі експериментальної роботи нами була розроблена відповідна методика, метою якої стало таке: сформувати оптимальний рівень розвитку вербально-презентаційних умінь студентів, що дозволить підвищити загальну професійну підготовленість майбутніх учителів музичної культури. Розроблена методика передбачає вирішення таких завдань: забезпечити знання студентів про специфіку презентаційних умінь учителя музичної культури, актуалізувати наявні знання й уміння студентів з використання вербальних і невербальних засобів мовленнєвої

поведінки. Методика формування презентаційних умінь мала три основних напрями: діагностичний, формувальний і констатувальний.

Робота здійснювалася за даними напрямами:

- вербальне спілкування;
- презентаційна діяльність, що спрямована на предметне інформування;
- мовленнєва поведінка, що виражається за допомогою мови й невербальних засобів.

Діагностична частина методики була спрямована на те, щоб за допомогою тестових завдань, спостережень, аналізу й самоаналізу студенти могли визначити й усвідомити власний рівень сформованості презентаційних умінь і навичок. При цьому усвідомлення свого рівня розглядається як необхідний мотив до подальшої діяльності з формування цих умінь, їх подальшого вдосконалення. Діагностична частина методики включала тестування, аналіз і самоаналіз за такими напрямами: виявлення рівня сформованості навичок презентації інформації для учнів різної вікової категорії; визначення рівня сформованості вербальних умінь (правильність, точність, логічність, багатство, виразність, доступність) за допомогою спеціально розроблених завдань; визначення коефіцієнта лексичного багатства, коефіцієнта чистоти мови, художності й емоційності подачі матеріалу (за результатами взаємостереження й аналізу виступів студентів); визначення якості сформованості вмінь використання вербальних і невербальних засобів мовленнєвої поведінки шляхом взаємостереження й аналізу професійно-мовленнєвої поведінки.

Формувальний експеримент був спрямований на створення умов для формування презентаційних умінь майбутнього викладача музичної культури. Реалізація цієї частини методики здійснювалась у таких напрямах:

1. Виконання різноманітних практичних вправ, які містять напрями: аналітичні вправи (вичленення з мовленнєвих висловлювань, письмових текстів, відео- та аудіофрагментів механізму дії досліджуваного явища; редагування мовленнєвих висловлювань у процесі аналізу музичних творів, які мають певні огріхи; складання індивідуальної карти сформованості вербально-презентаційних умінь); вправи, що сприяють удосконаленню розумових і мовленнєвих здібностей; тренувальні вправи, що вдосконалюють здатність керувати м'язами мовленнєвого апарату, координувати мовленнєво-рухові та слухові відчуття; рольові ігри, які імітують професійно-мовленнєві ситуації, створення художньо-презентаційних висловлювань відповідно до визначеної художньої інформації; складання індивідуальної карти сформованості вмінь професійно-презентаційної діяльності.

2. Організація самостійної роботи студентів, що спрямована на відпрацювання навичок і вмінь використання вербальних і невербальних засобів комунікації за допомогою тренувальних вправ. Крім цього, самостійна робота студентів включала складання «творчої скарбнички»,

яка являє собою роботу зі створення своєрідного фонду презентаційної майстерності студента-музиканта (тренувальні комплекси з розвитку мовленнєвого дихання, артикуляції, дикції; різноманітні висловлювання відомих композиторів, художників, письменників, поетів; музичні фрагменти та ілюстративний матеріал).

Констатувальний експеримент базувався на самостійній роботі студентів. Вона здійснювалася під час проведення модулів «Музична скринька», «Самостійне розучування музичних творів», «Аналіз поліфонії та сонатної форми» й полягала в коригуванні індивідуальної карти сформованості презентаційних умінь. Така переоцінка й аналіз власних можливостей здійснювалися відповідно до нової мовленнєвої ситуації, де студент виступає в ролі вчителя в різних обставинах мовленнєвої ситуації, ведучим або учасником дискурсу. Під час розробки методики опису образно-тематичного матеріалу музичного твору ми ґрунтувалися на тому, що у вивченні дисципліни «Теорія музики», «Гармонія», «Поліфонія» і «Аналіз музичних творів» приділялася значна увага розвитку в студентів навичок вербальної інтерпретації музичного твору – вміння говорити про музику. На жаль, у деяких студентів розповідь про художню специфіку музичного твору викликали труднощі. Їм не вистачало навичок просто, доступно й виразно презентувати музичний твір, а у своїй промові вони допускали як смислові, так і структурно-композиційні неточності.

Тому для досягнення найкращих результатів робота з розвитку презентаційних умінь ми використовували авторську методику І. Марченко, що спрямована на розвиток навичок вербальної інтерпретації музичного твору.

Одним із компонентів методики є опис образно-тематичного матеріалу твору, тобто опис конкретного комплексу музичних засобів, який утворює тему та її елементи. Запропонована методика опису образно-тематичного матеріалу музичного твору, стрижень якої – «Словник інтерпретатора музики», відкриває новий спосіб удосконалення навичок вербальної інтерпретації музики, сприяє розвитку в майбутніх учителів музики музичного мислення, емоційної чуйності, креативності, а також формуванню таких необхідних якостей мовлення, як виразність, нормативність і лексичне багатство.

Один із жанрів презентації музичного твору, який використовується вчителем музики у своїй практичній діяльності – педагогічна розповідь. Щодо створення різних моделей педагогічної розповіді велась у процесі експерименту цілеспрямована робота на заняттях із студентами другого курсу з дисципліни «Основний музичний інструмент». Ми виходили з того, що інформаційне поле педагогічної розповіді є багатоплановим. До його змісту можуть бути включені: відомості про історію створення музичного твору; цікаві історико-соціальні та побутові факти; приклади із суміжних видів мистецтв; відомості про виконавську долю твору; характеристики специфіки жанру, форми, інструментів; опис образно-тематичного матеріалу твору.

Найбільші труднощі в процесі експериментальної роботи студенти відчували в процесі опису образно-тематичного матеріалу музичного твору – комплексу музичних засобів, що утворює тему та її елементи. Практика показує, що студенти не володіють відбором інтонаційно-синтаксичних і лексичних мовних засобів, їх активний словник містить мало емоційно-експресивних слів і висловів, вони часто не дотримуються певних норм слововживання.

Як відзначає Д. Розенталь: «Найважливішою умовою нормативності мовлення є правильний добір слів, їх лексична поєднаність» (Розенталь, 2006, с. 180). На практиці студенти часто порушують цей принцип, що призводить до спотвореного уявлення про елементи музичної мови та їх семантику. Найбільш поширеними є такі помилки:

- опис тематичного матеріалу зводиться до формальної констатації елементів музичної мови («твір починається у високому регістрі стрибком на сексту, потім іде спадний рух, використовуються шістнадцяті, пунктир, стаккато тощо»);

- кожен засіб музичної виразності пов'язується з тією або іншою естетичною емоцією («високий регістр надає витонченості, відтінки – ніжності», «восьмі додають якоїсь грайливості, паузи – таємничості»);

- засобам музичної виразності приписуються не властиві їм емоційно-образні характеристики («світла фактура», «радісна гармонія»);

- елементам музичної мови нав'язуються суб'єктивні позамузичні асоціації («ритмічний рисунок відображає картину щебетання птахів», «мелодія створює образ осені»);

- образно-емоційна характеристика музичного твору не підкріплюється визначеннями, що відображають художньо-естетичну своєрідність засобів музичної виразності («це твір ліричного характеру, на що вказує лад, ритм, інтонації, його темп і динамічні відтінки»);

- у процесі опису будь-якого елемента музичної мови порушується логіка узагальненого висловлювання («простота мелодії залежить від відстані нот, у даному випадку всі ноти знаходяться поруч одна з одною»; або «в першому такті звучить тонічний і домінантовий тризвук, у другому – тонічний і субдомінантовий, потім усе повторюється»).

Перераховані невірні за змістом висловлювання студентів свідчать про те, що існуючі способи не повною мірою розвивають таку важливу якість мовлення, як її нормативність. Необхідні нові форми й методи, що сприяють усуненню позначених помилок у процесі вербальної презентації музики. Особливий інтерес у студентів викликала робота, пов'язана з умінням виразно, відповідно до норм слововживання й доступно описувати образно-тематичний матеріал музичного твору. Центральною ланкою нової методики був «Словник інтерпретатора музики». Не применшуючи гідності загальноновизнаного «Словника естетичних емоцій» В. Ражнікова, який був побудований за принципом об'єднання визначень-говору, близьких за настроєм, і вирішував завдання розширення

емоційного поля учнів у процесі їх сприйняття та інтерпретації музики, І. Марченко пропонує інший підхід організації словника. В основі нового підходу – принцип лексичної сполучуваності визначень-прикметників і дієслів із науковими поняттями, необхідними при вербальній інтерпретації музики. Словник складений в алфавітному порядку й має два розділи: «Образно-емоційні характеристики» (Характер музики, Музичний образ); «Засоби музичної виразності» (Мелодія, Ритм, Гармонія, Фактура, Темп, Динаміка, Тембр) (Марченко, Н. М. Кенько, 2007; Ражников, 1980).

Більш докладно зупинимося на засадах методики опису образно-тематичного матеріалу музичного твору. У зв'язку з тим, що підґрунтям такого опису є нотний текст і конкретна виконавська інтерпретація, необхідно вибрати музичний твір у виконанні музиканта, чие трактування найбільш точно відповідає «вимогам» автора словесної інтерпретації і є найбільш співзвучним йому. Алгоритм роботи можна представити у вигляді таких етапів:

- прослуховування музичного твору без нот,
- робота з нотним текстом, аналіз текстових ремарок,
- прослуховування музичного твору з нотами,
- аналіз елементів музичної мови,
- аналіз наукової літератури, присвяченій предмету інтерпретації,
- складання плану опису,
- створення тексту опису.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Результати експериментальної роботи дозволили зробити такі висновки, включення до процесу професійно-педагогічної підготовки студентів-музикантів пропонованої методики сприяє якісному й кількісному поліпшенню показників презентаційних умінь студентів, що включають використання всіх засобів мовленнєвої поведінки в реальних ситуаціях навчальної діяльності.

Під педагогічно презентаційними вміннями ми розуміємо готовність педагога до викладання навчального матеріалу у вигляді композиційно чітко та логічно оформленої промови, націленої на спонукання до дії, інформування чи переконання студентів.

Основними критеріями сформованості презентаційних умінь є:

- композиційне структурування блоку інформації з метою впливу на слухачів;
- комунікативні якості мови (правильність використання літературного й музично-художнього мовлення, логічність, виразність, багатство, чистота й доступність мови);
- інтонаційна гнучкість мови (діапазон гучності, витривалість, адаптивність, витривалість до перешкод);
- якість дикції, якість просторової організації спілкування.

Розроблена методика дозволяє визначати індивідуальну програму розвитку й корекції презентаційних умінь студента: використання

вербальних, акустичних, кінетичних і проксемічних засобів вербальної поведінки в професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

- Енциклопедія освіти* (2008). В. І. Кремінь (гол. ред.). К.: Юрінком Інтер. 1040 с.
- Максименко, С. Д. (2004). *Общая психология*. М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2004.
- Марченко, И. П. (2005). *Развитие навыков вербальной интерпретации музыкальных произведений в процессе профессиональной подготовки учителя музыки*. Минск: Бестпринт.
- Марченко, И. П., Кенько, Н. М. (2007). *Педагогический рассказ о музыкальном произведении*. Минск.
- Моркотун, С. Б. Презентаційні уміння майбутнього викладача ВНЗ як складова професійної компетентності сучасного фахівця. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 37, 182-185. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1922/1/08msbksf.pdf>.
- Педагогічна майстерність* (2004). Зязюн І. А. (ред.) К.: Вища школа.
- Остряньська, О. А. (2002). *Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Полтава.
- Ражников, В. Г. (1980). Партитурна транскрипція. *Вопросы психологи*, 1, 137–141.
- Розенталь, Д. Э. (2006). *Справочник по правописанию и литературной правке*. М.: Айрис Пресс.
- Чучалина, А. И. Ляхова, О. Г. (2014). К проблеме педагогического сопровождения студентов в информационно-образовательной среде в процессе практики. *Вестник Кемеровского государственного университета*. 1(2), 118-123.
- Якушева, С. Д. *Основы педагогического мастерства*. М.: Издательский центр «Академия», 2008.

РЕЗЮМЕ

Чень Чень. Методические пути совершенствования вербальных умений будущих учителей музыкального искусства в контексте музыкально-презентационной деятельности.

В статье обозначена важность проблемы формирования презентационных умений в рамках профессиональной деятельности учителя и педагога. Речь преподавателя, учителя в педагогической деятельности рассматривается как ведущее средство решения задач обучения, воспитания и развития учащихся.

Цель статьи заключается в выявлении методических путей активизации развития и саморазвития всех аспектов презентационных

умений будущего учителя музыкального искусства в условиях педагогического вуза.

В статье проведен анализ научно-методической литературы и теоретический, который позволил констатировать, что основным условием решения проблемы совершенствования профессионально-педагогического обучения является целенаправленное формирование коммуникативной компетентности, главной составляющей которой является вербальное общение. Вербальную коммуникацию, включающую речевую презентацию рассмотрено как составляющую коммуникативной компетентности, которая определяет уровень интеллектуальной образованности субъектов общения их общую культуру, степень убежденности и увлеченности.

Разработанная методика предусматривает решение следующих задач: обеспечить знания студентов о специфике презентационных умений учителя музыкальной культуры, актуализировать имеющиеся знания и умения студентов по использованию вербальных и невербальных средств речевого поведения.

Реализация формирующего эксперимента направлена на создание условий формирования презентационных умений будущего преподавателя музыкальной культуры в следующих направлениях: выполнение различного рода практических упражнений, которые содержат аналитические упражнения, упражнения, способствующие совершенствованию мыслительных и речевых способностей; тренировочные упражнения, ролевые игры, составление индивидуальной карты сформированности умений профессионально-презентационной деятельности; организация самостоятельной работы студентов, направленная на отработку навыков умений использования вербальных и невербальных средств коммуникации с помощью тренировочных упражнений; составление «творческой копилки», которая представляет собой работу по созданию своеобразного фонда презентационного мастерства студента-музыканта.

В статье использована авторская методика И. П. Марченко, которая направлена на развитие навыков вербальной интерпретации музыкального произведения, способствует развитию у будущих учителей музыки музыкального мышления, эмоциональной отзывчивости, креативности, а также формированию таких необходимых качеств речи, как выразительность, нормативность и лексическое богатство.

Ключевые слова: музыкально-презентационная деятельность, презентационные умения, будущий учитель музыкального искусства, вербальные и невербальные средства речевого поведения.

SUMMARY

Chen Chen. Methodological ways of improving future musical art teachers' verbal skills in the context of music presentation activities.

The article outlines the importance of the issue of presentation skills formation within professional activity of a teacher. The teacher's speech in the pedagogical activity is considered as a leading means of solving the problems of education, upbringing and development of pupils.

The purpose of this article is to identify methodological ways of accelerating development and self-development of all the aspects of presentation skills of future musical art teachers in the conditions of pedagogical higher education institutions.

In the article the analysis of scientific-methodological literature is conducted, which allowed to conclude that the key to solving the problems of improving professional-pedagogical training is purposeful formation of a communicative competence, the main component of which is verbal communication. Verbal communication, including oral presentation, is considered as a component of communicative competence, which determines the level of intellectual education of subjects of communication, their common culture, and degree of conviction and passion.

The developed methodology involves the following tasks: to provide the knowledge of students about the specifics of the presentation skills of the teacher of music culture, to update existing knowledge and skills of students with the help of verbal and nonverbal speech behavior.

Realization of the molding experiment is aimed at creating conditions for the formation of the future musical art teacher's presentation skills in the following areas: complementation of various kinds of practical exercises, which include analytical exercises, exercises that improve mental and verbal abilities; training exercises, role-playing, creation of individual maps of formation of the skills of professional presentation activities; organization of students' independent work aimed at practicing the skills of using verbal and non-verbal means of communication through training exercises; design of a "creative Piggy Bank" which represents an activity on creation of a kind of fund of the presentation skills of the student-musician.

In the article the author's methodology of I. P. Marchenko was used. It is aimed at developing skills of verbal interpretation of musical works and contributes to development of future music teachers' musical thinking, emotional responsiveness, creativity, and formation of such necessary qualities of speech, as expression, normativity, and lexical richness.

Key words: presentation activity, presentation skills, future music teacher, verbal and non-verbal means of speech behavior.